

OCENE IN POROČILA

Régine Pernoud, **Nehajmo že s tem srednjim vekom**. Ljubljana : Družina, 2003. 182 strani. (Razumevanja ; 6)

Pod izzivalnim naslovom je končno tudi v slovenščini izšla knjiga, ki jo je ugledna francoska medievistka Régine Pernoud (1909–1998) prvič izdala že pred 27 leti (*Pour en finir avec le Moyen Age*, Paris 1977). Delo sta po eni od kasnejših dopolnjenih žepnih izdaj prevedla Matej Leskovar in Drago K. Ocvirk. Slednji je poskrbel za nekaj dodatnih opomb in besednjak manj znanih izrazov, kot urednik zbirke Razumevanja pa je napisal tudi predgovor *Zgodovinopisje kot nasilje nad drugačnimi* (str. 5–19). V njem prihaja do »usodnega spoznanja«, da je zgodovinopisje »še kako tvegana znanost, ker je tesno povezano z režimom, ki zgodovinopisce plačuje, je njihov naročnik in porabnik« (str. 5). Ker imamo pred seboj knjigo o srednjem veku in o obravnavi le-tega, moram takoj izpostaviti prepričanje, da je medievist glede tega načeloma v precej manjši »nevarnosti«, saj spomin ljudi, politikov še posebej, v povprečju ne nese več kot nekaj desetletij nazaj. Seveda ima zadnja trditev nekaj izjem, na primer izmaličene predstave o (španski) inkviziciji, preganjanju čarovnic v srednjem veku, neizobraženosti duhovščine na predvečer reformacije ali pa gotsko teorijo o izvoru in naselitvi Hrvatov v Dalmaciji, po kateri naj bi bili Hrvati slovanizirano gotsko (germansko) pleme. Ta Gumpłowiczewa teorija je, čeprav jo je znanost kategorično zavrgla, doživela velik (političen) odmev v času NDH. Dober domač primer, sicer z drugačnim predznakom, je glorifikacija slovenskih kmečkih puntov.

Ocvirk v predgovoru s peresom teologa kar preveč aktualizira in slovenizira tako in drugačno režimskost zgodovinopisja, gotovo pa se moramo strinjati z njegovo ugotovitvijo, da je srednji vek temačen le še za človeka, ki ima sam temo v glavi.

Régine Pernoud je svoje delo razdelila na devet poglavij. V *Srednjem veku* ugotavlja, da obstaja – morebiti predvsem zaradi navad duha ali zaradi besedišča – določen prepad med srednjim vekom, ki ga človek občuduje, ko le ima priložnost za to (npr. likovno umetnost, arhitekturo, glasbo), in tem, kar zanj pomeni izraz »srednji vek« (naj omenim zgolj srednjeveški kazensko-pravni sistem). Pot od učenih raziskav do širokih množic je (pre)dolga; in to ne le v Franciji, iz izkušenj katere je nastala obravnavana knjiga.

Poglavje *Nespretni in nerode* je posvečeno (visoko)srednjeveški likovni umetnosti in arhitekturi. V miselnosti 16. stoletja, pa tudi še kako stoletje kasneje, sta obstajali dve obdobji luči: antika in renesansa. Med njima je bil »srednji vek« – vmesno, robustno in mračno obdobje. Ta pojem so tendenciozno izumili italijanski humanisti, da bi »zapolnili« čas med propadom antike in njenim ponovnim rojstvom v renesansi; zanje je bil srednji vek tisočletno obdobje teme in nevednosti, nekakšna motnja v razvoju. Bistvo renesanse je bilo posnemanje antike, renesančniki pa so ob tem pozabili, da do renesanse ne bi moglo priti, če ne bi bila antična besedila ohranjena v rokopisih, ki so jih prepisovali v srednjeveških stoletjih.

Umetnostni zgodovinarji in teoretiki so bili dolgo obremenjeni s posnemanjem, z vzori in vplivi; namesto da bi srednjeveške umetnine obravnavali same zase, v družbi, v kateri so nastale in odgovarjale na njene potrebe in miselnost. Misleč, da so vsi nekaj posnemali, najraje »idealno« antiko, so v srednjeveških umetnikih in rokodelcih videli nespretniže in nerode, ker jim je posnetek tako slabo uspel. Šele v romantiki so se začeli zavedati, da je srednji vek vendarle poznal dovolj skladnosti in dovršenosti v arhitekturi, kaligrafiji, pečatih...

V tem poglavju in tudi v naslednjem o literaturi, zopet z ironičnim naslovom *Zaostali in nevedni*, avtorica seveda ne zanika veličine antike v književnosti in umetnosti nasploh. Opozarja zgolj na zakon posnemanja, ki se je uveljavil v 16. stoletju. Iz antike tudi v srednjem veku niso prenehali črpati, le da njenih del niso obravnavali kot obvezujoče vzorce oziroma modele. Pernoudova protestira, da sicer odlični Villon pač ni prvi francoski pesnik. Kaj pa dvorska lirika in nova zvrst – roman, ki je bila v klasični antiki neznana? Najprej je treba poznati obdobje nastanka, njegovo družbo, odnose, ne pa se

prvo spraševati po vzorih prejšnjih dob. Ravno romana, domislice fevdalne dobe, ni mogoče razumeti zunaj konteksta, če se ne umestimo v konkretno življenje, v institucije fevdalnega časa, v svet, v katerem so pomembne najprej osebne vezi.

Odrevenelost in barbarstvo je poglavje o začetkih in vzrokih fevdalnega reda, o kompleksnosti fevdnega prava in raznolikosti običajev, ki se v fevdalni družbi vzpostavljajo. »Ničesar ne razumemo o tem obdobju, če ne razumemo razlike med zakonom, ki izhaja iz osrednje oblasti in je dokončne in opredeljene narave, in običajem, celoto navad, značilnih za neko ozemlje, ki se stalno razvijajo.« (str. 76) Fevdalni kralj, na primer, je gospod med drugimi gospodi; kakor drugi gospodi upravlja osebni fevd, na katerem deli pravico, brani tiste, ki prebivajo na njegovi posesti in sprejema dajatve v naturalijah ali v denarju. Zunaj te posesti je kralj tisti, ki ga zaznamuje sveto maziljenje – je razsodnik v sporih, fevdni gospod fevdnih gospodov, branilec kraljestva, kateremu so zaradi tega drugi fevdni gospodje dolžni pomagati z orožjem in nasvetom (*auxilium et consilium*). Fevdalnemu kralju se je lahko napovedalo fajdo, zasebno vojno po predpisih, ki je za modernega človeka gotovo eden najbolj nenavadnih inštrumentov srednjeveškega prava. In ravno nevednost je povzročila, da so ljudje izraza »fevdalno« in »fevdalizem« po krivici očrnili, saj naj bi bilo fevdalno vse iz *ancien régime*, česar niso marali.

Pernoudova je včasih namenoma sarkastična, da njene besede učinkujejo kot parodija preživetih gledanj na srednji vek. Pri tem izbira bolj »udarne« primere, a ji vseeno težko očitamo enostranskost ali cenenost.

Nesmiselno se ji zdi z izrazom »srednji« – kot da bi šlo za preprosto vmesno obdobje – označevati tisoč let človeške zgodovine. Kot je zapisano že zgoraj, so to tisočletje tako najprej poimenovali italijanski humanisti. Izraz *medium tempus* je za srednji vek na primer prvič izpričan leta 1373 pri Petrarci, šele ob koncu 17. stoletja pa se je izraz dokončno uveljavil v pregledih svetovne zgodovine, kjer se je ta delila v staro, srednjo in novo. Cristoph Cellarius je tako leta 1688 objavil pregled svetovne zgodovine z naslovom *Historia tripartita*, katere druga knjiga je nosila naslov *Historia medii aevi*. (Glej mdr. P. Štih, O zgodovinskih prelomnicah v srednjem veku na Slovenskem, v: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij. Zbornik referatov 30. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana 2001, str. 43s.) Čeprav je vsaka periodizacija zgodovine po besedah Milka Kosa (M. Kos, Periodizacija slovenske zgodovine, v: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Ljubljana 1985, str. 21.) do neke mere nasilje, kajti živega toka historičnega dogajanja se ne da vkleniti v tesne spone, razdeliti in omejiti z letnicami, je potrebno nekemu dogodku (datumu), procesu ali pojavu njegov prelomni značaj pripisati naknadno, da lahko kljub svoji nenatančnosti postane simbolna meja nekega obdobja, in to ne glede na to, da se sodobniki ali celo akterji tega dogodka (procesa, pojava) njegove prelomnosti niso zavedali oziroma ga niso imeli za prelomnega. Vsak enkratni oziroma prelomni dogodek ima v sebi tudi kontinuiteto in je sestavni del procesa preobrazbe. Če pustimo ob strani bolj ali manj argumentirana prerekanja o dogodkih (datumih), ki so »edino pravilni« za označitev začetka ali konca srednjega veka (za konec srednjega veka v slovenskem prostoru bi med letoma 1414 in 1519 brez težav in z dolgo obrazložitvijo naštel vsaj pol ducata »prelomnih« dogodkov), in če se strinjamo s pragmatično potrebo po razdelitvi preteklosti oziroma našega védenja o njej, potem (p)ostane pojem srednji vek za poantično zgodovino krščanskega zahoda do reformacije uporaben in nepogrešljiv. Dopustiti pa moramo, da ima svojo periodizacijo in svoj srednji vek vsak kontinent, vsaka kultura in ne nazadnje vsak narod. Navzlic bojem med papeštvom, cesarstvom in drugimi silami, kljub prehodom od naturalnogospodarsko zaprtega zemljiškega gospodstva zgodnjega srednjega veka, prek razcveta viteštva in fevdnega sistema v visokem srednjem veku pa do razvoja mest, vzpona meščanstva in denarnega gospodarstva v poznosrednjeveškem obdobju, upošteva različna »heretična« gibanja in jasneje izoblikovana nacionalna nasprotja, kaže srednji vek skupne poteze v stanovsko urejeni družbi, v krščanski duhovni držbi, umetnosti, literaturi in znanosti ter sestavlja trdno podobo samostojne in učinkujoče kulturne epohe. Zato je pojem srednji vek za Evropo lahko tudi nesporen.

Kratko poglavje *Žabe in ljudje* primerja srednjeveško tlačanstvo s staroveškim suženjstvom. Slednje je – dovolite ironijo – preskočilo mračno tisočletje barbarstva in v morda še hujši obliki oživel v novoveškem kolonialnem pehánju.

Ker se je Régine Pernoud v svoji znanstveni karieri veliko ukvarjala s položajem žensk v srednjem veku, je lahko v poglavju *Ženska brez duše* argumentirano ovrgla ali vsaj zrelativizirala klišeje, da je bila tedanja ženska zatirana in zapostavljena. Trdi, da je odločala precej več kot od 16. stoletja do konca

ancien régime. Nekatere ženske, višje redovnice denimo, so imele zaradi svojih redovnih funkcij celo v laiškem življenju moč, ki bi jo danes moglo zavidati veliko mož. (str. 110) O redovnicah, zlasti njihovi izobrazbi, je v tem poglavju sploh veliko govora, in Pernoudova trdi, da je bil položaj ženske v Cerkvi enak kot v svetni družbi. Ob resnem raziskovanju položaja kmetic ali meščank, družinskih mater, se pokažejo drugačne podobe, kot jih slikajo epske pesnitve, viteški romani in drugi literarni viri, ki so jih v preteklosti pogosto imeli za prave »zgodovinske vire«. Presenetljivo se v nekaterih francoskih pokrajinah ženske izrecno omenjajo med glasovalci na mestnih ali vaških zborovanjih, ne da bi se to predstavljalo kot kako posebnost kraja. Tudi notarski zapisi dokazujejo, da je poročena ženska v obrti ali trgovini lahko delovala samostojno, ne da bi morala predložiti možovo dovoljenje. Pač pa: »Šele ob koncu 16. stoletja so ženskam z odlokom parlamenta, sprejetim leta 1593, izrecno prepovedali vsakršno državno službo. Vpliv rimskega prava, ki se je takrat že razbohotil, je omejil žensko na to, kar je bilo v vseh časih njeno prednostno področje: skrb za dom in vzgoja otrok.« (str. 115)

Obtožujoči kazalec se najprej obrne na čarovnice in čarovnike, ki so obstajali ves čas. Še več je bilo seveda zgodb o njih. Do prvih, izrazito sporadičnih procesov je prišlo šele v 14. stoletju, zanimanje za to pa se je vidno povečalo v 16. in zlasti 17. stoletju, stoletju Razuma, ko se je število čarovniških procesov dvignilo čez vse razumne meje, daleč od »mračnjakega« srednjega veka.

Glede krivoverstva in inkvizicije naj za boljše razumevanje pojavov dobe, ko spoštovanje verskih prepričanj še ni bilo del človekovih pravic, ponovim naslednjo resnico: »Iz številnih vidikov je bila inkvizicija obrambni odziv družbe, za katero je bilo – upravičeno ali po krivem – ohranjanje vere prav tako pomembno kakor danes ohranjanje fizičnega zdravja. Tukaj se dotikamo razlike med enim in drugim obdobjem, se pravi razlike v merilih, v lestvici vrednot. In v zgodovini je bistvenega pomena, da jih začnemo upoštevati, še več, da jih začnemo spoštovati, brez česar se zgodovinar preoblikuje v sodnika.« (str. 123) Neskončno zmotno je z današnjim pojmovnim svetom, današnjo logiko, vrednotami, vedenjem, miselnimi in pravnimi vzorci žugati srednjeveški družbi, njeni »zaostalosti« in »krutosti«. To poglavje je zagotovo treba pozorno prebrati. Avtorica nikakor ne želi zanikati inkvizicije, nasprotno – razčiščuje na primer vlogo papeštva kot njenega pobudnika – a hkrati pobija številne stereotipne nesmisle, in to z izvrstnimi primeri, ki nas lahko marsičesa naučijo. Verjamem, da bi lahko ta knjiga, ki je z izjemo redkih pasusov zelo berljiva, marsikateremu dvomljivcu (da ne rečem nevednežu) vzbudila zanimanje za srednji vek. Nekoliko sicer moti, da se avtorica v glavnem opira na primere iz francoske zgodovine, le sem ter tja se sprehodi do papeškega Rima, za stavek v Španijo, drugam pa komaj kdaj. Misli in asociacije pa tudi to spravi v tek.

Poglavje *Zgodovina, ideje, domišljija* se odpre z mislimi o potvarjanju zgodovinske resnice, o pravicah do lastne, svobodne misli, o manipulaciji z zgodovino in o žurnalizmu. Kako »zgodovinsko« izmišljotino lahko po televiziji ali radiu sliši ogromno ljudi, bore malo pa je takih, do katerih potem pride tudi kritika te izmišljotine, objavljena v tej ali oni strokovni reviji. Mediji pogosto ustvarjajo »zgodovinske« predstave (javno mnenje), ki utegnejo že ob majhni »svobodi misli« hitro postati sporne in spačene. Če zgodovinarji ne bomo budni, bo zgodovina kot stroka prišla na slab glas, saj je tudi stroka sama zgodovinski pojav in podrejena zgodovinskim okoliščinam. (Prim. M. Bloch, Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic, kritična izdaja E. Blocha s predgovorom J. Le Goffa, Ljubljana 1996, str. 14.) Ne le zaradi žurnalistov, budni moramo biti tudi zaradi nas samih. Imenitni Marc Bloch je v svoji »oporoki«, Apologiji zgodovine, sporočil tole: »Kaj nam je ob tem mar zapoznala odločitev tega ali onega zgodovinarja? Zahtevamo samo, naj ga ne omami lastna izbira, tako da ne bi več sprevi-del, da je bila [in da bo, op. A. N.] svoj čas mogoča tudi kakšna druga.« (M. Bloch, o. c., str. 130.)

Nič manj kot mediji (žurnalisti) so zgodovini nevarne tudi legende, katerim je realno zgodovinsko dogajanje (ali oseba) le medel okvir, na katerega zmorejo skoraj neverjetne domišljijske akrobacije skozi stoletja nataktni mamljive zgodbe. Demitologizacija zgodovine je vsekakor nujna, vendar se je moramo lotiti previdno, saj je za širšo javnost potrebno pisati še bolj sveže, polnokrvno in berljivo kot za poklicne kolege. Tako imenovana zgodovina za vse mora poiskati srednjo pot med znanstveno eksaktnostjo in populističnostjo v smislu razširjenosti med nezgodovinarskim občinstvom. Kompromis na škodo zgodovinskih resnic, kolikor smo le-to zmožni doseči, je seveda nesprejemljiv. »Treba je iti k virom, vendar ne h katerim koli, kajti ljudje izjemno pogosto zamenjujejo literarne vire in zgodovinske vire.« (str. 146) Objektivna meja virov gre z roko v roki s subjektivno mejo zgodovinarjeve tehnične in metodološke dozorelosti ter zgečkljive radovednosti. Vir namreč ne more govoriti namesto zgodovinarja;

potrebuje vprašanja, ki jih postavlja človek sedanjosti, z dobrim poznavanjem in zmožnostjo življenja v preteklost. Zgodovinar, znanstvenik in do neke mere tudi umetnik, mora zgodovinski vir prepojit s kontekstom, če želi, da se bo približal času. Naloga zgodovinarja je namreč oživiti čas, ne vira.

Pernoudova nam iz svojih dolgoletnih izkušenj niza številne primere, ki govorijo o nevednosti glede srednjega veka, o stereotipni podobi mrzlega, nevednega in zastarelega časa. Ko slišim za zastarelost srednjega veka, ne morem mimo besed, ki jih je Božo Otorepec na račun takih pogledov izrekel na predstavitvi knjige *Izbrane listine Zgodovinskega arhiva Ljubljana jeseni 1998*: »Srednji vek je bil za neandertalca *science fiction*.«

Srednjeveški ljudje so bili ljudje kot mi, s človeško naravo, kakršna je naša, niti z boljšo niti s slabšo, toda pred katero ne zadošča skomigniti z rameni ali se prezirljivo nasmehniti. Srednjeveško zgodovino in ljudi (predmet zgodovine je pač najprej človek v času) lahko proučujemo prav tako kakor katero koli drugo. Pa ne le ljudje, tudi oblika oblakov ni danes nič drugačna kot v srednjem veku, se je pošalil Bloch. (M. Bloch, o. c., str. 108.) Konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je Régine Pernoud veselila, ker se je zanimanje za srednji vek vendarle povečevalo. Podobno je (bilo) tudi pri nas, le da je bilo še precej bolj kot proučevanje določenega obdobja nezanimivo ali celo nezaželeno proučevanje določenega stanu. (Prim. npr. P. Štih, *Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovino*, v: Melikov zbornik. *Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedi* (ured. V. Rajšp et al.), Ljubljana 2001, str. 61–72.)

Nespremenljivost človeške mentalitete (hotenj, želja, slabosti) je znotraj dinamičnega mrgolenja zgodovinskih (naravnih) sprememb nekaj najbolj stalnega. Kri ni spremenila svoje sestave, in to je brez dvoma osnovna resnica zgodovine, če jo skušamo dojemati iz moralnega vidika. Bitje je isto, sredstva in posledično možnosti pa se neprimerno razvijajo. Posameznik, ki ima dostop do sredstev, lahko naredi v primerjavi s preteklimi časi bistveno več dobrega oziroma slabega.

Zaključno poglavje knjižice nosi naslov *Preproste misli o poučevanju zgodovine*. To naj poleg učenja dejstev vključuje tudi oblikovanje zgodovinskega čuta. Le-to je po avtoričinem mnenju glavni pozitivni vidik učenja zgodovine. Pernoudova tudi pravi, da je zgodovina vendarle učiteljica življenja, in da je – nasprotno – kartezijska *tabula rasa* »morebiti najmočnejša filozofska laž vseh časov ... Kajti vse, kar je življenje, je dano, predano. Nikoli ne izhajamo iz nič.« (str. 164) Mnogi filozofi so se s tem strinjali, še posebej Leibnitz, ki je trdil, da se izvor sedanjih stvari nahaja v preteklih stvareh, »stvar pa se nikdar ne spozna bolje kakor po svojih vzrokih«. (Citirano po: B. Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, str. 15.)

Ne prenehajmo torej (še) s tem srednjim vekom. Régine Pernoud nam je že pred skoraj tridesetimi leti ponudila več kot dovolj preprostih, a prepričljivih razlogov.

Andrej Nared

Darko Darovec, Davki nam pijejo kri. Gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike. Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004. 438 strani. (Knjižnica Annales Majora)

Nova Darovčeva monografija je dopolnjena doktorska disertacija. Študija izhaja iz obstoječe literature in na tehtni podlagi neobjavljenega arhivskega gradiva podaja sliko strukture in gibanja istrskega gospodarstva v novem veku, ki je originalna že samo zaradi tega, ker ta prostor obravnava celovito in za daljše obdobje s težiščem na gospodarski tematiki.

Delo se poleg bibliografije opira predvsem na arhivsko gradivo beneškega izvora, ki je zaradi za tedanje pojme razvejane in, mogli bi reči, pronicljive državne uprave Republike razmeroma bogato, tudi s podrobnimi kvantitativnimi podatki. Slovenski zgodovinar, ki je bolj vajen mestoma brezupnega vzdihovanja nad papirji in listinami habsburškega izvora, se ob beneških dokumentih lahko razveseli in si malodane oddahne, pa čeprav vsako novo dognanje in vsak niz kvalitetnih podatkov vedno odpirajo nova, tudi kompleksnejša vprašanja, kar je razvidno tudi v Darovčevem delu.